

OOSTERLITTENS, DE HERVORMDE KERK

De eerste sporen van bewoning in deze streek dateren van ver voor het begin van de jaartelling. Bij opgravingen zijn vuurstenen en benen voorwerpen uit de achtste tot de vijfde eeuw en potten uit de tweede eeuw voor Christus gevonden. Bewoning op grotere schaal, op een vijftal terpen, was rond 800 al mogelijk. Omstreeks 1200 werd tussen Oosterwierum en Rauwerd door de aanleg van een dijk een deel van de Middellzee ingepolderd, waardoor bebouwing buiten de terpen mogelijk werd. De meest oostelijke bebouwing groeide daardoor uit tot het dorp Oosterlittens. Op een document uit 1275 komt de naam voor het eerst voor: Aesterletzense. Zoals meerdere dorpen uit deze streek, gelegen aan de Bolswardervaart, kreeg Oosterlittens het karakter van een handelsplaats, met onder andere een leerlooierij en een veemarkt.

Geschiedenis van de kerk

De eerste kerk, van tufsteen en in romaanse stijl, moet circa 1180 zijn gebouwd. In de 14de eeuw werd dit aan de H. Margaretha gewijde kerkje vergroot, nu met baksteen. In de 15de eeuw werden de ramen in gotische stijl vernieuwd, aan de noordzijde werd een sacristie gebouwd. Ook kreeg deze noordzijde een nieuwe ingangspoort. In 1854 is de bouwvallige toren afgebroken en herbouwd met een deel van de oude stenen. In plaats van het oude zadeldak kreeg de nieuwe toren een spits. In dit jaar werd ook het interieur van de sacristie gewijzigd. In 1902 bleek een restauratie van de toren noodzakelijk. In 1971 werd het bij een storm van 1969 afgewaaid dakruitertje door een nieuw vervangen. Een grote restauratie vond plaats in de jaren 1973-74. Hierbij werd het dak vernieuwd en het metselwerk gereinigd en waar nodig hersteld.

Exterieur

Vooraf aan de noordzijde zijn sporen uit de romaanse periode te zien: tufsteen en dichtgezette rondboogvensters. De 15de eeuwse ingang, met een korfboog gedekt poortje en een geprofileerde omlijsting, is circa 1750 dichtgemetseld. De ingang aan de zuidzijde heeft een omlijsting in bak- en zandsteen, in de sluitsteen een engelenkopje met het jaartal 1665.

Interieur

De toren is inwendig bekleed met kloostermoppen. Op de eerste verdieping bevindt zich een uurwerk, in 1902 aangebracht als vervanging van het oorspronkelijke uit 1689. Op de tweede verdieping twee klokken opgehangen in een ingebouwde klokkenstoel. De grote klok is in 1650 gegoten door Hans Falck uit Leeuwarden, de kleine in 1576 door Willem Wegewart te Deventer. Beide klokken zijn tijdens de oorlog geroofd geweest maar later teruggevonden. De kerk heeft een in de oorspronkelijke kleur teruggebracht tongewelf. De beide kroonluchters waarvan de stammen allegorische figuren uitbeelden, waren reeds in 1742 aanwezig. De lambriseringen, de banken en de kansel zijn alle uit de jaren 1753-'54, vermoedelijk door een plaatselijke timmerman vervaardigd.

De achterste vrouwenbanken vertonen rugleuningen met een afwijkende houtkleur; deze voormalige armenbanken kregen deze leuningen pas in 1935. De kansel is blijkens een bewaard gebleven tekst in 1753 in gebruik genomen. Het jaartal 1755 op het schildje gedragen door de leeuw op de trappaal kan betekenen dat het snijwerk door een ander dan de timmerman is vervaardigd.

De kansel heeft eenvoudige blad- en bloemfestoenen, barokornamenten op het voorpaneel, adelaars aan de onderkant. Op de zijpanelen afbeeldingen van het geloof, de hoop de liefde en de gerechtigheid. Aan het klankbord speelse engelenkopjes. Merkwaardig is het kastje onder de kansel, bewaarplaats voor de avondmaalswijn. Het koperen doopbekken, waarop de namen van de toenmalige predikant en de kerkvoogden zijn gegraveerd, dateert uit 1756. Het eenvoudige doophek heeft gewrongen balusters. In de vloer bevinden zich een aantal grafzerken. Een ervan dekt het graf van de eerste vrouw en drie kinderen van de bekende, omstreden theoloog Balthasar Bekker die hier predikant was van 1657 tot zijn vertrek naar Franeker in 1666. Het bord in het half rond gesloten koor herinnert aan de herinrichting van de kerk in 1753-'54 en de restauratie van 1804. De herenbank aan de noordzijde is van 1604, dus nog uit de oude inrichting. Het wapen werd in 1795 weggehakt. De herkomst van de benaming "Spronkstool" is onbekend. Twee rouwborden eren de nagedachtenis van Nicolaas van Hettinga en diens kleinzoon Idzert Albada van Hettinga. De sacristie, waarvan de gewelven in 1854 onder een zoldering zijn weggewerkt, fungeert als consistoriekamer en catechisatielokaal. Hier wordt een Statenbijbel uit 1792 bewaard, ook bevindt zich hier het vaatje voor de avondmaalswijn. Onder de sacristie is nog de oven aanwezig waarin de kooltjes voor de voetstoven werden verhit. Deze oven wordt al in een document van 1742 genoemd. De kerk bezat reeds een orgel in het begin van de 17de eeuw. Dit instrument met een rugwerk werd in 1867 vervangen door het huidige, gebouwd door Willem Hardorff. De dispositie, na de bouw ongewijzigd gebleven, luidt:

Hoofdmanuaal

Prestant 8'
Bourdon 16'
Holpijp 8'
Roerfluit 4'
Octaaf 4'
Octaaf 2'
Quint 3'
Cornet 3-sterk vanaf C'
Trompet 8' discant
Basson 8' bas

Bovenmanuaal

Prestant 8' vanaf C'
Fluit dolce 8'
Viola di gamba 8'
Fluit travers 4'
Salicet 4'
Gemshoorn 2'
Tremulant
Klavierkoppel
Aangehangen pedaal

Enkele bijzonderheden

Evenals in Tjerkwerd, Oosterend, Beetgum en Berlikum fungeert de ruimte tussen gewelf en dak in deze kerk als kraamkamer voor vleermuizen.

Aan de noordzijde van de kerk zijn bij de recente restauratie drie roeden, lengtematen, opgehangen. Bij verkoop en verkaveling van grond werden de meetkettingen geijkt aan de hand van deze betrouwbare maten. Veel dorpskerken hebben deze roeden gekend, al waren het dikwijls geen ijzeren banden maar op de muur afgetekende strippen.

Buiten Oosterlittens zijn dit soort roeden alleen nog in Leiden aanwezig. Afmetingen: de middelste is de Friese koningsroede van 3,93 m., de kortste de roede van Baarderadeel, 3,89 m. lang, tenslotte de langste van 4,09 m. werd gebruikt bij de verkoop van slecht land. Omstreeks 1990 is een traditie uit de Roomse tijd in aangepaste stijl hersteld: in het dakruiterje is een Angelusklokje aangebracht. Werd dit klokje vroeger driemaal daags geluid om te herinneren aan de boodschap van de engel aan Maria, nu wordt het geluid om het begin van de dienst aan te kondigen. Het koord hiervoor bevindt zich aan de kansel.

G. Yedema
1996